

МЕДИЦИНСКО СПИСАНИЕ

ЗА ЧИСТОТАТА НА ЧЕЛОВЪКА И ЖИЛИЩЕТО МУ.*)

III.

Чистотата на облѣклото и лѣглото.

Чистотата на облѣклото, не е по малко важна отъ колкото чистотата на жилището, тя е условие безъ което кожата никога не може да бѣде чиста. Доказано е, отъ друга страна, чрѣзъ вѣрни наблюдения, че бѣлнѣ дрѣхн (долннѣ) ставатъ гнѣздо на разни болѣзненни зародиши, отъ които се заразява чловѣкъ.

Съ бѣли дрѣхн не трѣбва да разумѣваме само долннѣ дрѣхн за обличанне, както ризи, гащи и чорапи, но и पोшове, кърпи за софрата, за готварницата и пр.

Щомъ се поукирливятъ малко, трѣбва да се замѣстятъ съ други чисти, а първнѣ да се опиратъ и изваряватъ добрѣ.

Старитѣ общества (Гръци и Римляни), ако и да са били достигнали до едно доста голѣмо образование, при все това, непознавали гигиеническата важностъ на долннѣ бѣли дрѣхн, които даже никакъ не употрѣблявали. За това, както се разбира, тѣ са се кѣпали почти всѣки день; безъ което кѣпане тия народи, а най повече по топлнѣ

*) Продължение отъ книжка четвърта.

мѣста, не би могли да задържатъ равновѣсие на здравнето си.

Когато въ срѣдния вѣкъ, спрѣли употреблението на къпаннето, което ужъ било не благопратно и достойно само за язичниците, въ това сжщо време не посяли долни бѣли дрѣхи. Въ това време, вижда се, че се появили страшни епидемии отъ кожни болѣсти, които днесъ не съществуватъ, но спорѣдъ както ги описватъ тогавашнитѣ списатели, удивляватъ и смайватъ днесъ самитѣ лѣкари, както на примѣръ: краста, лепра, келъ, сифилисъ по кожата и пр., всичкитѣ тия нарѣчени божии наказания, отъ срѣдния вѣкъ, не са имали друга причина освѣнъ нечистота и съвършенното презрѣние на частната гигиена.

Дрѣхитѣ, които носиме, трѣбва да се отърсватъ и очистватъ съ внимание всѣки день. Не би било злѣ, ако отъ време на време се дезинфектиратъ, т. е. да имъ се унищожаватъ миризмитѣ — мръснитѣ нѣща, могатъ да се дезинфектиратъ съ суха горѣщина до 100 града. Това за нашитѣ селани даже и граждани е трудно, непрактично и даже невъзможно да се изпълни, но по лесно ще бжде да се напушватъ и задушаватъ въ малки станчки или банички съ каквито располагатъ, като запамятъ тефъ (тюкюртъ), и послѣ ги държатъ дълго време прострѣни на вѣтъра да извѣтрятъ или пъкъ да се възваряватъ добръ.

Ако бѣха се слушали и изпълнявали здравословнитѣ поучения, много отъ прилепчивитѣ болѣсти биха се отдалечили отъ чловѣка. Въ време на лагери, военната администрация често отстранява тифуса (тѣшквата болѣсть) и распилява много застрашителни епидемии, като заповѣдва съвършенна дезинфекция на униформитѣ и всѣкакви вѣщи принадлежащи на солдатитѣ и като имъ препорѣчва строга чистота. Всичкитѣ дрѣхи, въ всѣки случай трѣбва, колкото е възможно по често да се ушибватъ, упиратъ, учистватъ и простиратъ на вѣтъра, тъй сжщо често да

Да кажемe нѣколко думи и за пата (кревета), който e денонощното облѣкло на болния, а нощното на здравия и въ което облѣкло, чeловѣкъ прекарва половината си животъ. Кревета трѣбва да бѣде прѣдмѣтъ на особено внимание. Желѣзния патъ, отъ гигиеническа точка зрѣние e най добрия; лесно се очиства и провѣтрява, не съставлява, както дѣскитѣ, готово гнѣздо на дѣрвеницитѣ и едно сигорно прибѣжище на праховетѣ и на миризмитѣ. На около му не трѣбва да се турятъ пердета, както правятъ нѣкои си за красота или за да се защитаватъ отъ мухитѣ. Дюшецитѣ трѣбва да се оставятъ доста време да се провѣтрятъ, та послѣ да се наръжда пата; често да се изнасятъ и излагатъ на чистъ вѣтъръ. Всѣка година да се испразнятъ, плата да се упира, а вълната да се оставя нѣколко дни на чистъ въздухъ или да се попари, упире, исуши и най послѣ ушиба.

Чаршафитѣ на пата трѣбва да бѣдатъ отъ платно и да се промѣняватъ, всѣки 15 дни прѣзъ лѣтото, всѣки мѣсецъ зимѣ. Възглавницитѣ, постелкитѣ, юрганитѣ, чергитѣ, разнитѣ покривки изискватъ едно постоянно причисване, провѣтряване и подновяване. Чистотата да господствува по вeичкитѣ части на кревета.

Всѣки день тия разни части да бѣдатъ, най малко, единъ часъ изложени на течението на вѣтъра; послѣ да се наръди крeвата и помете дюшемето на стаята.

IV.

За чистота на жилищата въобще и на градищата.

Нечистотата на жилищата съставлява една отъ най замечателнитѣ причини на епидемиитѣ. Нѣма нищо друго по вѣрдително отъ колкото тия нечисти жилища, тия вонящи колби, наскоро описани отъ Маржолена, гдѣто зе-

мата е напоена отъ всѣкакъвъ видъ миризми и мръсотии; гдѣто водата отеждествува; гдѣто господствуватъ на всѣкъждѣ, заедно съ нечистотията, бѣдността и смъртта.

За да бжде единъ градъ здравословенъ, първото и неизбѣжното нѣщо е да бждатъ къщитѣ гигиенически направени и чисто подържани: да се пази постоянно чистота въ къщата и това е самото сръдство чрѣзъ което могатъ да се отслабятъ заразителнитѣ причини въ многонаселенитѣ градища.

Съ силата на чистотата много съвѣмъ нездравословни, врѣдителни за здравнето мѣста, са станали гигиенически. Холандцитѣ сполучиха, чрѣзъ чистотата, да докаратъ страната си, която бѣше огнище на епидемии, въ такова състояние щото днесъ тамо рѣдко се забѣлѣзватъ такива болѣсти отъ които по прѣди ставаха хиляди жертви. Въ Римъ Еврейския кварталъ и въ Китайския Сан-Франческо, извѣстни по баснословната си нечистотия, са станали источници на най смъртоносни епидемии.

Чистота на обиталищата представлява висока и сериозна важность въ общественния животъ. Человѣкъ здравѣе и веселѣе въ чисто подържана къща. Домашната любовъ, която играе неоспорима роля въ това, което се нарича „общественъ въпросъ,“ става, тъй да се каже, основенъ камѣкъ на чистота.

За да се постигне тая, толкова желана за жилището гигиена, най вуждното нѣщо е водата, вода чиста и въ изобилие. Отъ друга страна истичанне на помпнитѣ, на дъждовнитѣ води и всѣкакъвъ видъ нечистотии да става добръ и лесно въ канали (гиризи), въ които канали да има доста вода, която да умива и залича всички нечистотии.

Заходитѣ да бждатъ добръ устроени: добръ и лесно да се провѣтриватъ; таванитѣ, стѣнитѣ и дюшметата имъ

се промѣняватъ съ други: тая предпазливостъ е толкова нужна и толкова вѣрна както за скромната дрѣшка на работника, тъй сжщо и за скжния скортукъ или фракъ на богаташина.

Долнитѣ бѣли дрѣхи често трѣбва да се промѣняватъ: ризата, три или четири пжти въ седмицата; гацитѣ, единъ или два пжти; чорапи и калцуни, всеки или прѣвъ день; освѣнъ това, да се ржководи чловѣкъ спорѣдъ времето, ако е топло или студено; ако краката и тѣлото се изпотяватъ много или не, ако занаята му е чистъ или мржсень. Неизбѣжно нужно е да има чловѣкъ нощна и дневна риза, и никога да не лѣга нощъ съ дневнитѣ бѣли дрѣхи, разумѣва се, че когато се намира по кжра не може да изпълни това точно.

Фланеленото илече (жилетка), което трѣбва да се съблича нощъ, счита се тоже за долня дрѣха, но въобще твърдѣ рѣдко го промѣняватъ: трѣбва да се има прѣдъ видъ, че вълната се вмирисва (заражава) по скоро отколкото памука; това което прави фланелата по врѣдителна отъ колкото полезна, ако не се промѣнява и упира по често.

Нужно е да има чловѣкъ най малко два чифта обуца и двѣ шапки за да ги промѣнява и тѣхъ.

Поша, батистата или кърпата за трияние лицето и за секнанието, трѣбва да бждатъ чисти и често да се промѣняватъ.

Въвеждане въ днешнитѣ нрави на тия кърпи, не е отколено и това го дължиме на ѣмѣето; то е доста добро и гигиеническо, но подъ условие на строга чистота, и сериозно внимание, понеже сжществуватъ въ науката множество примѣри на заразяване (прилѣчивостъ), отъ тѣшки трѣски, гноетечение отъ очитѣ и други заразителни болѣсти (сифилисъ и пр.) предадени чрѣвъ тия благородни, но опасни парцали.

да се умиватъ или измазватъ често и колкото е възможно да се правятъ отъ такъвъ материалъ, който не попива миризмитъ и мръсотииѣ (напр. циментъ). Мръсотиитъ, отъ заходитъ, да се изтичатъ въ гиризидобръ циментовани или здрави сѣдове, които често да се пречистватъ или дезинфектиратъ съ сѣчи-кѣбрусъ и изпразнятъ. Дворищата да бѣдатъ съвършено чисти и повърхността на земята да бѣде тъй направена, щото да се не напоява и да не задържа вода и никакви мръсотии, но да е непроницаема и малко наклонна. Стѣнитъ на пивницитъ, магавиитъ, готварницитъ и на дворищата да се измазватъ всѣка година, поне единъ пѣтъ, съ варъ. Да се отдалечава отъ кѣщата всичко, което може да се разгуби (помии, кости, смѣтъ и пр.). Стѣнитъ на стаитъ, въ които се живѣе, колкото е възможно да се измазани съ мазна (ялж) боя, дюшеметата сѣщо съ восъчени бои, за да не попиватъ миризмитъ и лесно да се умиватъ, а тамъ гдѣто сръдствата не позволяватъ, то поне съ варъ да се измазватъ стѣнитъ и истриватъ дюшеметата. Съ внимание да се измитатъ всичкитъ части и жгли на стаитъ; да се внимава да се не напращватъ полици (рафтове), первази и покѣщнината (мобили), но да се отриватъ съ мокра кърпа; джамоветъ на прозорцитъ да се държатъ чисти; всѣки день да се истърсватъ постелкитъ, пердетата и рогозкитъ. Да се не събиратъ и държатъ много въ кѣщи непрани дрѣхи, често да се опиратъ. Трѣбва да обърнеме вниманието врѣхъ нуждата за чистото измитание на дворищата, прустоветъ и входоветъ и всичко, което не може да се измита, да се остѣргва и измива.

Заходитъ и всичкитъ нужни, за това мѣсто, сѣдове да се умиватъ и очистватъ добръ съ чиста вода размѣсена съ хлорова вода — или хлоровъ-варъ. Воднитъ не чистотии отъ готварницитъ да се измиватъ въ гиризитъ, а твърдитъ да се събиратъ въ сѣдове, нарочно направени за това, и чисто държани, и да се изсипватъ въ

нарочно за това отреденитѣ кола отъ градското управление, за да изнасятъ вѣнъ отъ града такивато нечистотии. Тия са въ нѣколко твърдѣ кратки рѣда, грижитѣ за чистотата, която изисква кѣщата. Нѣкои-си части отъ кѣщата са по изложени на нечистота, връхъ които се изисква по дѣятелно нагледъ. Господаря, а най паче господарката на кѣщата да бди за чистотата на готварницата, както на вътрѣшността на самата стая за готвяние и за ѣденіе, тъй сжщо за сждинитѣ, дулапитѣ, маситѣ, кърпи, пешкири, лѣжици, вилки и пр. всичко да бѣде добръ умито, очистено и захлупено.

Освѣнъ игиената на лѣгло (кревета), за което казахме по прѣди нѣколко думи, спалнята стая трѣбва да бѣде подържана въ най съвършенна чистота. Тя трѣбва да съдържа малко мобили и колкото е възможно по малко оглѣдала и картини, които са гнѣзда за праха и скривалище на мръсотинитѣ. Нечистотинитѣ отъ тоалетната стая (за мияние и кичаніе) да се изливатъ въ чисти и добръ захлупени сждове, които трѣбва да се измиватъ добръ, (и могатъ да се дезинфектирватъ съ *kalí kurgemanganací*). Въ никакъвъ случай, не трѣбва да се струпатъ неправни дрѣхы въ сжджци и дулапи, както обикновено мнозина правятъ това, но трѣбва да се турятъ да вътрѣятъ и колкото е възможно по наскоро да се опиратъ.

Нощната маса и нощния сждъ трѣбва да се очистватъ, дезинфектирватъ и провѣтриватъ всѣка сутрина и никога да се неслужатъ денѣ съ тѣхъ, и нощъ даже не би било злѣ ако се употребяватъ само за малкитѣ дѣца.

Въ мѣстата или жилищата на болнитѣ, а именно най повече въ болницитѣ, трѣбва да владѣе още по съвършенна и по прѣвѣходна чистота, безъ която болѣзненитѣ зародниши развиватъ, по злощастие, най енергична дѣятелность. Най паче въ стаитѣ на болнитѣ и лѣхуситѣ трѣбва да се промѣняватъ и опиратъ често всичкитѣ бѣли

и нечисти дрѣхи, всичкитѣ други вѣщи да бждатъчисти и за всѣки единъ особенни; скоро да се дигатъ и дезинфектирватъ испражненията.

Казахме, че здравословието на единъ градъ зависи отъ чистотата на кѣщитѣ, ако всичкитѣ кѣщи са чисти, разумѣва се, че и града ще бжде здравословенъ. Естествено е, че на това трѣбва да се прибави и чистотата на пѣтищата; тая чистота се придобива чрѣзъ събиране и изхвърляние всѣки день на камѣта, смѣтѣта и пр. и рѣдовното изтичане на всичкитѣ домашни и занаятчийски нечистотии въ многобройни и добрѣ устроени канали (гиризи) и доста наклонни, тѣй щото течението да става лесно. Пѣтищата да бждатъ покрити съ камани (калджрѣми), асфалтъ или макадамъ, които улесняватъ измитанието и попрѣскванието съ вода всичко това е необходимо за голѣмитѣ градища.

Да скратиме тука, спорѣдъ Шавалие, необходимитѣ условия за чистотата на единъ голѣмъ градъ:

1-о. Никакъвъ гной, никакъвъ смѣтъ и никакви, какви и да би били нечистотии по пѣтищата и мегданитѣ да не се оставятъ.

2-о. Държение на домашнитѣ нечистотии въ кѣщата, въ особенни за това направени сѣдове, догдѣ преминатъ и ги задигнатъ опрѣдѣленитѣ за това каруци, които не трѣбва да бждатъ високи, нито да се препълнятъ много, за да не се распиляватъ нечистотиитѣ по улицитѣ и тия каруци да бждатъ распорѣдени на участоци и да мпнаватъ на опрѣдѣлени часове.

3-о. Прямо истичание на домашнитѣ води и нечистотии въ гиризитѣ (каналитѣ).

4-о. Учреждение, достаточное число, пикочници по пѣтищата, но добрѣ устроени.

5-о Устроение публични заходи въ достаточное число, разположени и надзиравани, тѣй щото да не се преобърнатъ въ източници на нечистотиитѣ.

V.

За чистотата на селскитѣ жилища и селянина.

Постоянното движение на атмосферата (въздуха), силнитѣ електрически и сѣтливи явления, и, още повече, благотворителното дѣйствие, което упражняватъ изобилнитѣ растения врѣхъ пречистванието на въздуха, даватъ на селскитѣ жилища баснословнитѣ животворящи качества.

Тоя чистъ въздухъ подбужда дѣйствиата на тѣлеснитѣ органи (орждия) и усиља въобще хранението; дългия животъ е привилегия на селянина, при всичко, че нѣма ни най малкитѣ понятия отъ игиената. Ако селянитѣ биха изпълнявали здравословнитѣ правила, то както имъ помага самата природа, която ги окръжава, и както тѣлесния трудъ на чистия въздухъ ги поддържа, то би се забѣлѣжили по селата ни хора по здрави, съ по развито и по силно тѣлосложение и по голѣмо число старци.

Къщитѣ на земледѣлцитѣ са най нездравословнитѣ: пълни съ всѣкакъвъ видъ пѣща (лукъ, чесанъ, пастарма, животни и пр.); оцапани съ хрчки и всѣкакъвъ видъ нечистотии; опушени съ димъ; нечистотии отъ разни животни, които влизатъ и излизатъ и даже живѣятъ въ сжщитѣ стаи съ селянитѣ; на всѣкъдѣ нечистотия и тѣснотия: въ една стая се раждатъ, въ сжщата болѣдуватъ и въ нея умиратъ. На всѣкъдѣ земята плувнала въ нечисти водо-промии, вехти и удапани дрѣхи и парцали захвърлени по тавани, изъ кюшета, въ дулапи и пр. Ето жилището на селянина въобще, безъ да прекаляваме: забиколенн отъ всѣкъдѣ съ боклуци, локви и мржсотни, които издаватъ постоянно най опасни миазми (миризми). У насъ въ България можеме да забѣлѣжимъ съ удоволствие, че много селянки държатъ доста голѣма чистота въ къщитѣ си, но има и такива къщи, на които по таванитѣ

лѣжатъ кокошкитѣ, които тавани не са помитани отъ какъ е направена кѣщата и отъ които се спущатъ въ стайтѣ съ хиляди кокошиняци (кокоши въшки); на много мѣста въ България (Видинско, Ломско, Рѣховско, Врачанско и пр.), хората живѣятъ въ единъ видъ зичници заедно съ домашнитѣ добитѣци.

Въобще българитѣ въ голѣмитѣ села и въ градищата правятъ голѣми кѣщи съ много стаи (за това навѣрно е станала и поговорката: „българина като проболарѣе кѣщи прави, а турчина жени зема). Българина прави голѣми кѣщи съ много стаи, но за жалостъ не се ползува отъ тѣхъ, защото, въобще, всички домашни се струпватъ въ една стая съ котета и кучета, въ която живѣятъ денѣ и нощѣ, а въ други стаи бръмчатъ мухитѣ, играятъ мишкитѣ или пъкъ ги украшаватъ чикжрцитѣ, ваталитѣ, нищалкитѣ, становетѣ и пр. като че тия бездушни нѣща иматъ по голѣма нужда да дишатъ чистъ въздухъ отъ колкото челоуѣка. На много мѣста и въ много кѣщи, често се срѣща и слѣдующата картина: единъ или двама и повече болни и даже отъ прилѣпчиви и заразителни болѣсти, лѣжатъ на умиранме въ най малката, най задушената и най нечистата стая, заедно съ всичкитѣ други, а щомъ умрѣ нѣкой си, тогава го запасятъ и простиратъ въ най хубавата, въ най голѣмата и въ най чистата стая, като че умрѣлия има нужда да диша чистъ въздухъ и за да ги видятъ хората, че иматъ голѣма, хубава и чиста кѣща! За това ние съвѣтваме българитѣ, които иматъ повече стаи и които могатъ да си направятъ, ако искатъ да бждатъ здрави и щастливи, да си служатъ съ всичкитѣ стаи, като си опрѣдѣлятъ особенна стая за спане, друга за стосне денѣ, а въ третя, до колкото е възможно, да си държатъ нужнитѣ кѣщни нѣща и които стаи често да се измитаатъ, омиватъ и измазватъ, тъй сѣщо и всѣки денъ провѣтрятъ (когато стоятъ въ една стая, на другитѣ да се пречиства въздуха, чрѣзъ отваряние прозорци и врата).

Игигиеническиѣ правила, които трѣбва да се препорѣчатъ на селянитѣ, въобще са слѣдующитѣ: да не си покриватъ кѣшитѣ съ трѣстѣ (кампипи), които изгниватъ и даватъ лошаѣи миризми; мѣстото врѣхъ което е направена кѣщата да бѣде по издигнато отъ земята, която окръжава кѣщата

Поѣа (земята на стѣитѣ — дюшемето) да бѣде отъ дѣски. За изливѣние и истичѣние домашнитѣ води и промѣи да се направятъ пужнитѣ и удобни канали; да се омитатъ и омиватъ често жилищата и да се провѣтрятъ; да се подѣржатъ съвѣршенно чисти покѣшнината и лѣгло-то; да не се покачватъ по тавана или по гредитѣ нѣща за бѣдене, дрѣхѣи и разни парцѣли; ахжритѣ, кочуритѣ и курницитѣ да бѣдатъ на далечъ отъ кѣщата и земята имъ да бѣде малко наклонна и покрита съ непроницаемъ материалъ (плочи и пр.), за да се истичатъ нечистотѣитѣ и да не напояватъ земята, като се направятъ вадички, чрѣвъ които нечистотѣитѣ да се истичатъ вѣнъ отъ тѣхъ, въ трапища или гиризи нарочно направени за това. Лѣйната отъ добитѣцѣитѣ да се събиратъ всѣки денъ и да се изнасятъ на далечъ вѣнъ отъ селото или по нивитѣ. Тѣя ахжри, кочини и пр да се омитатъ всѣки денъ, да се провѣтрѣватъ добрѣ и да се постѣлатъ често съ чиста плѣва или сѣно. Сѣшитѣ условия се изискватъ, за сантѣ, кошаритѣ (гдѣто заѣиратъ овцѣитѣ), хамбаритѣ и пр. За всѣчко това се изисква много вода, която на много села е тѣврдѣ малко, но и на това се намирѣва срѣдство, когато чѣловѣкъ иска, нѣма освѣнъ да се направи въ всѣка кѣща по една цитерна (хазна за вода), която се пѣлни когато вали дѣждъ, а селянина само да я употребѣява когато стане нужда за чистота.

Селянина не трѣбва да живѣе заедно съ домашнитѣ животни въ една и сѣща стѣя или зимникъ, както правятъ по нѣкои мѣста. Освѣнъ миризмитѣ които диша, тоѣ се излага да приемне и разни прилепчиви болѣсти

отъ добитѣнци, както: краста, келъ и разни кожни сърбежливи болѣсти.

Селата са естествено тъй нечисти, както самитѣ къщи на селянитѣ и съставляватъ, както се изразява А. Layet, „сѣщи общественни заходи.“ За това не трѣбва да се позволява да се струпва по площадитѣ (мегданитѣ) и по улицитѣ боклука, който колкото е вѣрдителенъ, въ селото, за здравнето на жителитѣ, толкова повече е полезенъ за земледѣлието по нивята, градинитѣ и лозята; да се исчистятъ и изпълнятъ, съ здрава прѣстъ, локвитѣ и вѣскакъвъ видъ трапища и блатисти мѣста; да се умножатъ, колкото е възможно, кладенцитѣ, чешмитѣ и хазнитѣ за събиране дъждовна вода, които да се държатъ чисто; — ето въ кратки общитѣ гигиенически правила, които лесно могатъ да се приложатъ и изпълнятъ по селата. Ако има човекъ, на когото трѣбва да се проповѣда чистота, той е селянина. Покритъ съ единъ дебелъ и постояненъ киръ, едвамъ ли се омира въ педѣля: „той не се окъпва освѣтъ когато падне въ вода, казва на смѣхъ Мюпаре.“ По тая причина селянина углушава отъ рано, като му се набира клей въ ушитѣ когото не омира; испадватъ му зѣбитѣ отъ тергята, която се набира по тѣхъ и по вѣпцитѣ и ги огризва; испадватъ му космитѣ, става келявъ отъ неомиване и несчесване на главата си.

Нечистотията на тѣлото, лѣглото и дрѣхитѣ съставляватъ една благоприятна почва на паразититѣ (животинкитѣ които се хранятъ отъ тѣлото му); за това се вижда по селскитѣ дѣца отъ рано да се загняздяватъ въшки, червен, келъ, краста и пр. — връхъ тия невинни божии създания, за които много майки по малко се грижатъ за чистотата имъ, отъ колкото за свинчетата си!

Тая сърцераздираща картина, на която истинността не прикаляваме, ще ли може да се подобри чрезъ поучение и наставление?!

На вѣрно, можеме да се надѣяме за едно удовлетво-

рително подобряние, но длъжността на всѣкъ единъ чловѣкъ съ великодушно и чловѣколюбиво сърце, е да спомогне, спорѣдъ силитѣ и срѣдствата си, като издигне гласъ въ името на *здравил разумъ*, съ които селянитѣ често се гордѣятъ, че го притѣжаватъ. Здравия разумъ трѣбва да шепне на селянина, както и на гражданина, че той трѣбва да се грижи за чистотата на себе си. Самитѣ животни които го окръжаватъ, постоянно му даватъ примѣръ, но той не умѣе да се възползува; ние искаме да кажемъ за животнитѣ, които постоянно се чистятъ и както е казвалъ Бюффонъ: „безъ които чловѣческото естество би било непостижимо.“

Селянина трѣбва да се омива всѣка сутрина, всѣки пжтъ прѣди да сѣдне да ѣде и вечеръ прѣди да си лѣгне; а два или най малко единъ пжтъ въ мѣсеца да се окъпва добръ въ бѣчовка, нарочно за това направена, което не е нито трудно, нито скъпо да се направи. Да държи чисти най паче зѣбитѣ си, ушитѣ си, брадата си и космитѣ си, да си промѣнява най малко два пжти въ седмицата долнитѣ дрѣхы (риза, гащи, навои и пр.) и да си има особено нощна риза. Да се отърсватъ и оширатъ често дрѣхитѣ му. Не трѣбва да забравя, че неговата тѣшка и земледѣлческа работа въ прахъ, калъ, вѣтъръ, дъждъ и снѣгъ, изисква много повече чистота, отъ колкото и другитѣ хора, които не са изложени на такива нечистотии.

VI.

Чистотата на ученицитѣ и училищата.

Врѣхъ чистотата на ученицитѣ и училищата трѣбва да обърне сериозно внимание цѣлото общество: майкитѣ, въ домоветѣ си, да глѣдатъ щото дѣцата имъ да бѣдатъ съвършено чисти, омити всѣкога, окъпани често, предрѣшени, всѣкога когато забѣлѣжатъ най малко нечисто-

тия по дрѣхитѣ имѣ, счесани, ногтитѣ изрѣзани и очистени; бацитѣ (граждани и селяни) както общинитѣ и правителствата да даватъ голѣма важность, и да не жаятъ никакви жертви, за всичко що се касае до здравословието на ученицитѣ и училищата, а пъкъ учители, инспектори, директори и доктори училищни да прилагатъ въ дѣйствиe или поне да бдятъ врѣхъ изпълнението на всичко, което изисква игиената за здравieto на ученика.

Ученика е бждащия гражданинъ или селянинъ.

Обществото е длъжно да се грижи за бждащето на отечеството, както бащата за дѣцата си? Слѣдователно за да бжде гражданина и селянина здравъ и щастливъ, силенъ (умствено и тѣлесно) и благополученъ, обществото трѣбва да обърне най голѣмо внимание врѣхъ здравieto на ученика (бждащия гражданина) и училището. Въ училището ученика прекарва повечето време отъ живота си, въ младинитѣ си, въ най крѣхката си възраст, когато се развива умствено и тѣлесно, ако му се даде добро направление и се положи въ добри игиенически условия, или пъкъ се съсибва здравieto му и се разклащатъ и поврѣждатъ умственитѣ му и тѣлесни сили, ако игиената не му доде на помощ.

Слѣдователно училището трѣбва да бжде тѣй чисто държано и тѣй игиенически устроено, щото не само да се запазва и усъвършенствува здравieto на младото поколение — бждащитѣ граждани и селяни, но и да имѣ послужи за примѣръ и навичка какъ трѣбва да живѣятъ въ тѣхнитѣ жилища и какъ да навикнатъ чадата си на здравословния животъ: „Навичката става второ остество“.

Селскитѣ училища трѣбва всѣкога да бждатъ построени далечъ отъ блатиститѣ мѣста, отъ боклуцитѣ, отъ смѣтищата. Въ градищата да ги отдалечаватъ, колкото е възможно отъ сръдата на града и отъ струпанитѣ къщи. Бсичкитѣ стаи на училището, стѣлби, хаети, дворища и пр. трѣбва съвсѣмъ чисто да се държатъ: да се

омитатъ, омиватъ често и добрѣ, а въ време на вакапциитѣ по основно да се пречистватъ, провѣтрятъ, дезинфектирватъ и измазватъ.

Трѣбва да се обърне особено внимание на училищнитѣ заходи, които почти въ всичкитѣ училища съставляватъ вонитѣ, които развалятъ въздуха и поврѣждатъ здравието на дѣцата. Да се постановятъ подвижни заходи (*fosses mobiles*) — единъ видъ съдове (бжчови) турени въ трапища, нарочно за това направени, въ които нечистотиитѣ падатъ чрѣзъ тржби. Подиръ като се напълнятъ тия бжчви изхвърлятъ се и се замѣстятъ съ други. Сега най много се стараятъ да приспособятъ английската система заходи, които състоятъ отъ трапища циментовани или бжчови, въ които отгорѣ се спущатъ двѣ тржби: едната тржба излиза надъ кжщата, чрезъ която миризмитѣ излизатъ връхъ кжщата и вѣтѣра ги разнася и распилява на високо и на далѣчъ; а чрѣзъ другата която захваща отъ сѣдалището въ стаята на хахода и има форма на хуния, се спуща въ трапа или бжчевата до дъното. Чрѣзъ тая тржба падатъ нечистотинитѣ въ трапа или бжчевата. Горнята частъ на тая тржба която е като фуния съ широкото на горѣ, има отдоло едно капаче (клапа) като паничка съ вдълбаното на горѣ, което капаче се спуща и издига за да отпуща и запуща долната частъ на хунията, и като се налѣе малко вода отгорѣ, не остава никакъвъ растворъ (растворено) и тѣй непуща да минаватъ миризмитѣ отъ трапа въ стаята на захода.

Дюшмето и стѣнитѣ на заходнитѣ стан да бждѣтъ направени отъ такава материя, която непопива (непсмуква) и която лесно и добрѣ се умива; на пр. плочи каменни, чиментъ, цинковъ силикатъ и пр.

За сега въ България почти въ всѣкий градъ или въ всѣкий окръгъ имаме както архитектъ и инженеръ, тѣй и лѣкаръ, и всѣкий единъ отъ тѣхъ, съ всѣко благодарение би далъ наставление и малко-много подробни разяснения

ако биха имъ поискали при построяването, както на общественни, тъй и на частни здания.

Училищнитѣ инспектори, директори и учители ще си иматъ грижата постоянно, щото дворницата, стѣлбитѣ, хаетитѣ, стайтѣ, джамоветѣ на прозорцитѣ, стѣнитѣ, дюпешметата и пр. на училището да бѣдатъ чисто омити и отрити; въздуха въ стайтѣ подновенъ (пречистенъ). Който обича хигиената, той се старае всячески, на всекъдѣ, да господствува чистотата, която е основния камѣкъ на здравословието.

Никое друго жилище не изисква толкова чистота, колкото училището. Който има хигиенически познания и живѣе здравословно, предпазва се повече отъ болѣсти и нѣма нужда отъ лѣкуване.

За това трѣбва, на практика да се показватъ и доказватъ на дѣтето прѣвѣсходнитѣ хигиенически начала; умно и лесно е въ сѣщото врѣме, да се възползуваме отъ тая крѣпка възраст, „която е чувствителна на всичко“ (всяко лесно приема), както е казалъ Мишеле.

Откровенно трѣба да си го кажемъ, че въобще ученицитѣ са мръсни. Заради това учителитѣ, отъ всичкитѣ классове, трѣба да прѣгледватъ на дѣцата лицето, ръцѣтѣ, и дрѣхитѣ ако са чисти; въ седмицата единъ пътъ, ако са окъпанни и прѣдрѣшени; да правятъ забѣлѣжки и мжмрения, не само на дѣцата, но и на родителитѣ имъ за нечистотата; ако тия мжмрения са безполезни да употребятъ наказанието, и накрая ако и това сръдство не по дѣйствиува, то не трѣба да се колебаятъ, но да испращатъ такива дѣца при майкитѣ имъ.

Нечистотата е причина на много перасположения, въ нея се криятъ и развиватъ разни семена отъ много болѣсти. Разнитѣ кожни болѣсти, както и келъ отъ когото изпадватъ сичкитѣ косми на главата, представляватъ едни грозни и гнусни болѣсти, и по злощастие тия болѣсти, които често се отзоваватъ на общото здравие, иматъ за

първоначална причина нечистотата. Д-ръ Жуль Бержеронъ доказва това неотдавна; той разясни нямалението на келя съ прогресса на цивилизацията, която гони, малко по малко, небрежието, невѣжеството и бѣдността; той даде смѣтка за поголѣмото распространение на тая болѣсть по топлитѣ мѣста, гдѣто нечистотата е по-обща отколкото на сѣверъ. Нужно е още да препорѣчаме за училищата, за лицеитѣ и за сиротопиталищата най строгото и най внимателното наглеждане за чистотата на главата (космитѣ), за да се предпази прилѣпчивостта отъ келя (както отъ въшки и т. п.); учителитѣ ще нагледватъ, щото гребенитѣ и други пѣща нужни за чистотата на главата и лицето да бждатъ чисти и особенни за всѣки едного; тѣ ще забраняватъ, чрѣзъ строго наказание, на ученицитѣ да не си промѣняватъ единъ другъ, шапкитѣ или калпацитѣ, което често правятъ дѣцата.

На конецъ, като се задлѣжаватъ дѣцата да изпълняватъ тия, за добъръ редъ, здравословни правила, трѣба да имъ се расправя да разумѣятъ причинитѣ и важността на всичко това.

(Слѣдва).

Пребиране и пренасяние раненитѣ въ време на битка.

Единъ солдатинъ пада раненъ отъ куршумъ, отъ една частъ на граната, която се прѣсва, или отъ ударъ съ сабля; ако е раненъ легко, той се повръща въ дружината си и я слѣдва додѣто оздравѣе и бжде въ състояние да се залови за оръжието си; ако ли е раненъ по-сериозно, но не до тамъ опасно, то той самъ вървешкомъ отива до амбуланцията. И въ двата тия случая ранитѣ на съдаatina се прививатъ съгласно правилата на науката отъ вѣщи люди, предназначени за тая цѣль. Ако, напротивъ, вслѣдствие на тежкото нараняване, солдатина не е въ състояние да се подигне и отдалечи отъ бойното поле, и е изложенъ да бжде стѣпканъ отъ другаритѣ си, отъ ко-

нетъ или отъ колата, то тогава той трѣба да се пренесе отъ нарочно за това назначенитѣ хора (санитарний персоналъ) до колкото е възможно на едно отдалечено мѣсто отъ дѣто става битката. Тамъ му прививатъ ранитѣ, и това привременно прививание въспира лошитѣ слѣдствия и подкрѣпя силитѣ на ранения, подиръ което той трѣба да се отведе, до колкото е възможно по скоро, въ една отъ амбуланциитѣ.

Всичкитѣ военни лѣкари признаватъ, че начина на пренасянieto значително влияе врѣхъ нѣкои рани; така, напримѣръ, отначало една просто стросена кость може да продере мѣсата и да се осложни, ако болния се друса и особено ако ще трѣба да се пренесе на далеко едно разстояние. За това колата, съ които пренасятъ болнитѣ, трѣба да бждатъ съ пружини и до колкото се може по-много, защото почти въ всичкитѣ по значителни битки, тѣхното число се указва недостатъчно.

Събираннето на раненитѣ въ време на битката, трѣба да става съ дързостъ и преданность; това се изисква отъ чловѣщината и това ни учи науката за помаганиято на болния чловѣкъ. Въ това отношение длъжността на лѣкаря и на неговитѣ помощници е крайно свята и благородна. Тия са рѣдкитѣ случаи, въ които санитарний персоналъ има възможность да покаже че е разбралъ святостята на своето занятие.

Щомъ престане битката, трѣба отново да се претърси бойното поле, и то на нѣколко пѣти, защото много пѣти се случаватъ, нѣкои ранени въ пачалото на нараняванието се показватъ като премрѣли, а отпослѣ се свѣстиватъ и оживѣватъ.

Най послѣ, трѣба добръ да се предирва въ трапищата, въ лѣсоветѣ, въ високитѣ трѣви, между разваленитѣ кщци, съ една рѣчь на врѣдъ трѣба да се претърси и на отдалѣчени мѣста отъ самото бойно поле, защото се слу-

чава нараненъ единъ човекъ, като иска да се отдалечи отъ бойното мѣсто, да върви доста и послѣ да падне.

Диганието на раненитѣ. Изисква се опитностъ за повдиганieto на единъ раненъ и полаганието му въ една кола или бранкарда (тарга). Ако ли болния подигнатъ хора неопитни, които като го повдигатъ безъ никаква предпазливостъ и като не помислюватъ да крепятъ понапрѣдъ ранения кракъ или ръка, и като го хвърлятъ грубо върхъ носилката увреждатъ ранитѣ на болния, и му причиняватъ голѣми болки. Споредъ прусекитѣ военни правилници, дружинитѣ които са отрѣдени за прибиранieto и пренасянieto на раненитѣ, трѣба специално за това да се учатъ, да могатъ да даватъ първа помощъ, да могатъ да разпознаватъ знаковетѣ на единъ умрѣлъ човекъ, да могатъ да полагатъ турникетъ (машина за спиране на кривотечене) да се научатъ какъ трѣба да става натоварването, пренасянieto и стоварването на раненитѣ и пр.

Не е лесно, да си въобразимъ до колко е мъчно нѣщо да се подига отъ бойното поле единъ раненъ, отъ раната на когото тече много кръвъ или който има сериозно строшена костъ, и ако тая грижа се възложи на хора неопитни, то състоянието на болния става по тежко. Често болния като има строшена костъ, става нужда да му се наложатъ една привременна повѣзка, това, което единъ неопитенъ човекъ не е въ състояние да извърши.

Пренасянieto на раненитѣ става съ кола, съ каколети, съ носилки въ видъ на лѣгло, съ носилки (тарги), и всяка една отъ тѣхъ се приспособява споредъ важноcтѣта на ранитѣ.

Колата на амбуланцитѣ въобще са назначени за пренасянieto на легко раненитѣ. Много пѣти и съ ящицитѣ въ които се носи материалъ, пренасятъ ранени, за това тѣ се правятъ ялпни (съ пружини).

Каколети са единъ видъ кресла, които се окачватъ по едно отъ всяка страна на единъ конъ или катъръ; тѣ са

желѣзни, направени така, щото могатъ да се свиватъ и растварятъ, и безразлично сѣко едно може да се окачва било на лѣвата, било на дѣсната страна на самаря. Отъ сѣдалището на долу са повиснати двѣ рѣмички, на които е привързана хоризонтално една дѣсчица, върхъ която ранений стѣпва; единъ мешиненъ поясъ круѣпи болния, който стои сѣдналъ лицето обърнато къмъ главата на коня.

Каколета служи за пренасяние на ранени, които могатъ да стоятъ сѣднали.

За покачване ранения на каколета, подигатъ болния като сжщевременно натискатъ върхъ каколета отъ противната страна, дѣто покачватъ другъ раненъ, и така съ единъ конъ носятъ двама ранени.

Съ едно измѣнение въ устройството правятъ се лѣгла и тия лѣгла тоже се товарятъ по двѣ на единъ конъ. Върхъ тия лѣгла има прекривени желѣзни обрѣчи, които се растварятъ и на които е общито платно за да запазва болния отъ слѣнце.

Бранкарди (носилки) има разни отъ пай проста дотия, които са устроени на четири пружини (айове) и двѣ търкалета (Говеновъ бранкардъ), съ тоя послѣдния бранкардъ самъ единъ чловѣкъ може да пренася ранени; ако му се махнатъ колелата, които са направени за да се вадятъ, тогава двамина го носятъ. Той може да се натовари и върхъ проста една кола и въ тоя случай четритѣ пружини, върхъ които той е поставенъ отъ четритѣ си жгли онищожаватъ всѣко сътрясение и дросание. Между другитѣ носилки, ние ще споменемъ носилката *Фишеръ*, на които дръжкитѣ са подвижни, и може да се обърне на лѣгло, като се окачи съ рѣмички дѣто и да е.

Колата Массонъ е направена на двѣ търкалета, въ тая кола могатъ да се турятъ четири ранени, два сѣднали, или шестъ ако всички сѣдятъ. Неудобството на тая кола се състои въ това, че коня ако се препене то болнитѣ чувствуватъ силно сътрясение и даже могатъ да паднатъ отъ

колата. Колата Масонъ много послужила въ Мексиканската война.

Амбулантната Италианска повозка е доста сложна; канатитѣ ѝ могатъ да се поваляватъ и болнитѣ лесно могатъ да влизатъ въ нея. Отдолу тая кола има мѣста дѣто се прикачватъ сандъчета отъ желѣзни рашетки, които служатъ за пренасянieto на разни потрѣби за раненитѣ.

Швейцарската повозка се указва доста непрактична, защото тя има доста малки коледа, не може да се прекарва презъ тѣсни и неравни пѣтища, освѣнъ това два коня е-двамъ я тѣглятъ

При всичкитѣ усилия които се полагатъ, още не се успѣло да се изнамѣри една добра и усъвършенствуванa кола. Всички представляватъ голѣми неудобства. Първо изисква се колата да бѣдатъ лежки и добриѣ обвесени, за да не дросатъ и да могатъ да служатъ както зимно, тъй и лѣтно време; и второ да могатъ да събиратъ много ранени, защото иначе ще трѣба да има твърдѣ много кола на бойното поле.

Отъ всичкитѣ кола Американскитѣ до негдѣ си са по удобни, устройството имъ не е твърдѣ сложно, тѣ са лежки и яжки, на четри коледа, два коня могатъ лесно да ги возятъ. Тѣ са висеки, широки и покрити съ едно непроницаемо платно.!

Американскитѣ кола различаватъ една отъ друга по начина на обвесяването и по вътрѣшното распределение. Едни отъ тѣхъ биватъ обвесени на обикновенни пружини (айове); тѣ съдържатъ четри лѣгла разположени на двата ката, и съ простъ единъ механизъмъ, лѣглата могатъ да се обърнатъ, ако стане нужда, съ едно завъртыванне на рѣката на двѣ канапета съ сѣдалища и загрѣбникъ, сѣдалището се образува отъ долния катъ, а загрѣбника отъ горния катъ на лѣглата; тамъ дѣто сѣди каруцарина, могатъ да сѣдятъ още двама ранени, тъй щото съ тая кола може

да се пренасятъ 6 ранени, двама сѣднали и 4 лѣгнали ила двама лѣгнали и петима сѣднали.

Въ нѣкои Американски, кола вмѣсто желѣзни пружини (яйове), ковчега на колата бива обвесенъ съ четири яжки бръмки отъ каучукъ.

Въ друга една система, вмѣсто ковчега на колата да е обвесенъ на яйове, то са — сѣдалищата или лѣглата. Разумѣва се, защо колата за пренасянieto на болнитѣ трѣба да бждатъ на яйове; не е нужно да се повтаря, че въ колата които са безъ яйове, дросанието злѣ уврежда ранитѣ, особено когато има счупена костъ. Навѣрно отъ това пренасяние на раненитѣ до болницитѣ смъртността се увеличава, и на това поглавната причина са сътресението, дросанието и натрътванието на които се излагатъ раненитѣ чрезъ пренасянieto; Заради това трѣба да се дири, до колкото е възможно, колата да иматъ добри и гладки яйове. Въ Америка за тая цѣль, най добъръ резултатъ се получилъ съ каучукъ.

Американскитѣ кола, макаръ и да се показватъ най усъвършенствувани, пакъ иматъ слѣдующитѣ недостатъци: тѣ са много високи, твърдѣ мжно се качватъ на тѣхъ раненитѣ и особено на горнитѣ лѣгла. За легкото тѣгление, тѣ са направени съ високи колела, но трѣбаше да се направятъ съ прегъната остъ, щото ковчега на колата да бжде низко.

Сжщо са направили Американски особни вагони, тѣй наречени болници, въ които пренасятъ болнитѣ по желѣзнитѣ пжтища. Тѣ са устроени съ сѣдалища и лѣгла обвесени на каучукъ. У тѣхъ са предвижда утопление и вантилация. Лѣтно време, тамъ дѣто е поставена печката, турятъ сждове съ вода, презъ която преминава въздуха въ вагонитѣ пречистенъ отъ праха, който твърдѣ много беспокои раненитѣ. Такива вагони не са просто една безполезна измислица за украшение, не трѣба да се мисли че обикновеннитѣ вагони отъ I-й классъ могатъ да

ги замѣстятъ. Трѣба да не забравяме, че постоянното твърдо, кжсо и бързо дросание на жемъзнитѣ кола не е благоприятно за раненитѣ, и споредъ Légeest, тѣ не са по добри отъ другитѣ способи за препасяването на раненитѣ.

Всичкитѣ горѣ помѣнати срѣдства, не всякоги могатъ да се употрѣбятъ, особено въ времето на самия бой, отъ всичкитѣ тия срѣдства наймного служатъ носилкитѣ. Носилки има разни видове, отъ които нѣколко вида помѣнахме, и сега ние ще опишемъ налича на турянчето раненитѣ връхъ носилката, когато ранения има счупена костъ въ крака и когато е тежко раненъ; въ такъвъ случай за да се патовари болния, грима отъ помощниците се поставятъ къмъ здравата страна на ранения, четвъртий се поставя къмъ ранената страна. Болния залавя съ ржцѣтъ си една отъ помощниците около врата, втория помощникъ хваща болния отъ бедрата, третия хваща крака и четвъртий крепи съ двѣтъ си ржцѣ счупената костъ, съ единъ даденъ знакъ полегичка и безъ сътрясение повдигатъ ранения отъ земята и го полагатъ на носилката.

Ранената частъ трѣба да се положи, до колкото е възможно, на лѣгко и еластическо мѣсто, и това може да се направи като се постави подъ ранената страна слама, трѣва, листи или нѣкоя дрѣшка.

Носилката се носи отъ двамина; тѣ трѣба да я поематъ съвременно и да вървятъ на равни и еднакви стѣпки.

Носачитѣ трѣба да иматъ почти еднакъвъ рѣстъ (бой). по кжсия трѣба да бжде отъ къмъ главата на ранения. Когато ще минаватъ стрѣвно мѣсто на горѣ, трѣба краката на ранения да идатъ напредъ, и когато слизатъ на долу, главата на ранения да бжде напредъ.

Ние писаме за срѣдствата, съ които могатъ да се пренасятъ раненитѣ, но слѣдъ всичко това не трѣба да забравяме че дохожда време, въ което кола, носилки и други такива биватъ или недостатъчни или съвсѣмъ ги нѣма.

Много пжти, слѣдъ една голѣма битка, указва се нужда да се зематъ реквизиция и други кола, които нито са закрити, нито пъкъ иматъ яйове, или пъкъ съ шатритѣ, съ шинелитѣ, съ чували правятъ се носилки псрѣдствомъ пушки, копия или клонове.

Понѣкогажъ, никакви срѣдства за пренасяние не се намиратъ и тогава става нужда раненитѣ да се носятъ на ржцѣ или на гърбѣ.

Най сетнѣ нека кажемъ нѣколко думи за първото прививание на ранитѣ, положението на ранения и неговото съблчание. Ранитѣ могатъ да бждатъ привити на мѣстото на самото бойно поле или въ амбуланцията. При тия привременни първи помощи тоже се съблюдава едно правило за положението на ранения, като се има предъ видъ ранената частъ да не се уврежда и при съблчанието да не става нужда безполезно да превъртаме ранения. Привременното привързване по нѣкогажъ се прави и безъ да се съблча ранения, първо ако то може да стане безъ съблчание и второ ако има фрактура (строшена костъ), която въ пренасянието за да не разре мѣсата, става нужда да се намѣсти и връхъ самитѣ дрѣхи да се превързе съ дѣсчици или ако такива нѣма, то съ щикъ. Ако се показва нужда за съблчание, особено кога тече много кръвъ и стане нужда да се спре: по напрѣдъ съблчатъ дрѣхата на здравата страна и послѣ на ранената, ако съблчанието на тая послѣдната се покаже трудно, разрѣзватъ или распарятъ дрѣхитѣ съ ножици. Въ единя и въ другия начинъ, строго трѣба да се пази, за да не се уврежда раната или счупената частъ съ мърданието и съ неправилни движения, които при съблчанието могатъ да се причинятъ.

Д-ръ П.

ЛѢКУВАНІЕ НА РАНИТѢ.

Отъ Д-ръ Н. Ивановъ.

Подъ влияние на обстоятелствата, прѣзъ които БългаритѢ преминуватъ днесъ, счетохме за небезполезно да изложимъ въ Медицинско Списание ако и на кратко по практически начина на лѣкуванието на ранитѢ. Ние нѣма да се занимаемъ, освѣнъ съ опѣзи рани, които обикновено се срѣщатъ въ време на война, именно: ранитѢ произведени отъ рѣзливи и огнестрѣлни оръдия. Въ тѣзи статия ние излагаме лѣкуванието на ранитѢ изобщо, а частнитѢ приложения или измѣненія споредъ разнитѢ части на човѣческото тѣло изоставяме, защото времето и кръга на предмѣта, който сме си съставили, не ни позволяватъ.

*Лѣкувание на ранитѢ, произведени отъ рѣзливи оръдия
(сабя, ятаганъ и пр.)*

Освѣнъ случая, гдѣто нѣкой важенъ за живота органъ е поврѣденъ, изобщо тѣзи рани оздравятъ най лесно, защото представляватъ възможность щото раздѣленитѢ части бързо да се слѣпятъ и зараснатъ.

Ето какво трѣба да направимъ когато ни се представи случай да лѣкуваме една подобна рана:

- 1-о Да я омиемъ;
- 2-о Да спремъ кръвотечението;
- 3-о Да я затворимъ;
- 4-о Да я превържемъ;
- 5-о Да туримъ ранената часть въ неподвижность.

При това, разбира се, трѣба да се грижимъ и за здравето на ранения, съобразно съ нуждата.

Ние ще се обяснимъ върху всѣка една отъ горнитѢ операции:

1. *Омивание на раната.* Слѣдъ като разгледаме раната, какъ е станала, до гдѣ се простира, какви грижи изискува, тогава трѣба да я омиемъ добръ, за да я очистимъ отъ всѣкакви вѣщества, които ако би останали въ нея, не само би побъркали на зарасването ѝ, но даже би станали причина на разни осложнения. Омиванieto на раната не трѣба да става съ сила, защото въ такъвъ случай ние повече ще ѝ поврѣдимъ. Най добръ е да си служимъ съ единъ ирригаторъ (поливалникъ) или пъкъ съ единъ еластически мѣхуръ, на когото има прибавена една цѣвичка. Съ помощта на тѣзи инструменти ние поливаме излека раната съ вода, въ която има растопени антисептически (противогниющи) вещества. Водата отвлича малкитѣ външни тѣла отъ раната, а по голѣмитѣ ги земаме или съ ржка, или съ щипци

За омивание на ранитѣ можемъ да си служимъ съ една отъ слѣдующитѣ води :

а) *Карболова вода:* а) *слаба* (карболова кислота 1 часть на 40 части вода) и б) *силна* (карболова кислота 1 часть на 20 части вода).

β) *Цинкова вода* (chlorure de zinc) 1 ч. на 30 ч. вода.

γ) *Иодическа вода* (Teinture d'iode 20 капки на 30 гр. вода).

δ) *Сюлюменова вода* (Sublimé corrosif. 1 ч. на 1000 или 2000 части вода).

ε) *Борическа вода* (Acide borique 1 часть на 25 части вода) и пр.

2. *Спирание на кръвотечението.* Преди да сленимъ краищата на раната, трѣба да спремъ съвършенно кръвотечението, защото ако се набере въ нея кръвъ, тя ще побърка на зарасването. Ако кръвотечението е слабо, то се спира отъ самото омивание; при случай че не се спре, тогава най доброто нѣщо е да потопимъ единъ сюнгеръ въ топла *иодическа вода* и да го оставимъ въ раната въ продължение на една минута. Съ това сръдство не само кръ-

вотечението се спира, но и раната става по-гладка, което е едно благоприятно условие на бързото зарасване. Навика да се спира кръвотечението със растворъ отъ *perchlorure de fer* не е добъръ, защото често бърка на бързото зарасване на раната. Ако нѣкоя значителна кръвоносна сѣдина има отрѣзана, тогава кръвотечението е силно; въ такъвъ случай тѣзи сѣдина трѣба да се върже съ конецъ.

3. *Затваряние на раната.* Слѣдъ като омиемъ раната и спремъ кръвотечението, трѣба да я затворимъ, за да могатъ раздѣленитѣ части да си зараснатъ бързо. Плиткитѣ рани можемъ да затворимъ посредствомъ обикновенъ лѣпливъ пластирь. Нарѣзваме нѣколко ивици отъ този пластирь и като държимъ раната затворена, полагаме ивицитѣ напречно, тъй щото тѣ, като се залѣпятъ на кожата отъ двѣтѣ страни, да прицѣтствуватъ на раната да се отвори. Такива ивици налагаме догдѣто закроемъ цѣлата рана. Ако раната е по дълбока, пластиря не е вече достатъченъ, а трѣба да я зашиемъ. Бодоветѣ на шева различаватъ по дълбочина и разстояние споредъ раната. За една плитка рана бодоветѣ трѣба да бждатъ сѣщо плитки, но по на често (1 до 2 сантиметра), а за дълбока рана тѣ трѣба да бждатъ дълбоки, но рѣдки (2 до 3 сант.). За много дълбоки рани можемъ да направимъ два вида шевове, единъ дълбокъ за да слепи вътрѣшнитѣ части и другъ плиткъ за повърхноститѣ. При шиенето на ранитѣ трѣба да внимаваме да слепимъ однороднитѣ тъкания (кожа съ кожа, мускули съ мускули и пр.) Колкото и добъръ да бжде шевъ, все оставатъ въ раната части не тъемо добръ слѣпени, което е едно лошо условие за зарасването. За да изгладимъ това неудобство трѣба, когато превързваме раната, да я затѣгнемъ достатъчно. Ако раната е много дълбока, трѣба да ѝ туримъ отъ двѣтѣ страни по една малка възглавничка отъ памукъ и подиръ да направимъ превързката доста затегната.

За шиение на ранитѣ има разни видове игли. Конци-

тѣ могатъ да бждатъ: отъ коприна, отъ ленъ, отъ сребро, отъ тетеви (catgut) и пр.

Ние не можемъ да се впуснемъ тукъ да описваме разнитѣ видове шевове и тѣхното положение въ дадени случаи.

4. *Превързване на раната.* Слѣдъ като зашиемъ раната, трѣба да омиемъ оцапанитѣ съ кръвъ части и да положимъ превързката. Ние изоставяме тукъ раздѣлянието на превързкитѣ и тѣхната теория, а ще укажемъ само на най употребителнитѣ и на тѣхното приложение:

а) *Листерова превързка.* Тѣзи превързка се намира готова за продажъ въ аптекитѣ и въ дрогеритѣ. Тя състои отъ три части: 1) Протективъ, който е единъ видъ мушама твърдѣ тънка, 2) Осемъ или повече слоя отъ едно тънко и рѣдко платно (марлъ, тифонъ, gaze), предварително напоено съ антисептически вѣщества и 3) Една друга мушама, която е турена между послѣдния и предпослѣдния слоеве. Ето какъ си служимъ съ листеровата превързка: Отрѣзваме една пвица отъ протектива, колкото е нужно да закрепиме раната, потопяваме я въ слаба карболова вода и я полагаме върху раната. Слѣдъ това, отъ платното, тѣй както е сдиплено заедно съ мушамата, отрѣзваме едно парче много по голѣмо отъ протектива, за да може да покрине доста на широко раната и го полагаме върху протектива, тѣй щото мушамата да остане подъ най повърхностния слой. Най послѣ, закрепяваме тѣзи превързка съ единъ бинтъ (платнена пвица), намокренъ въ слаба карболова вода. Съ този бинтъ завиваме ранената частъ додѣто, не само закрепимъ превързката, но даже и преминемъ краищата ѝ. Цѣльта на бинта не е само да задържи превързката на мѣстото ѝ, но и да произведе онова притискване за коѣто спомѣнахме по горѣ.

б) *Обикновенна карболова превързка.* Земаме едно парче марла (gaze), прегъваме го на нѣколко слоя (6, 8, 10), потопяваме го въ слаба карболова вода и послѣ, като го

изцѣдимъ, прилагаме го на раната за да я закрне доста широко. Подиръ това, тургаме върху него едно парче гутаперкова мушама. голѣмо колкото превръзката или даже и по голѣмо и сетнѣ закрѣпяме това всичко съ единъ бинтъ, както въ Листеровата превръзка.

По сѣщия начинъ можемъ да направимъ превръзка и съ други антисептически разтвори като: сиюменова вода, борическа вода и пр.; ако натопимъ марла въ една отъ тѣхъ вмѣсто въ карболова вода.

γ) Подоформена превръзка. Можемъ да направимъ тѣзи превръзка подъ разни видове. Ние ще споменемъ тукъ двата най употребителни:

1) Земаме чистъ подоформъ и го посипваме надъ раната както е тя затворена; подиръ налагаме отгорѣ му една компреса (парцалъ) отъ марла сгъната на нѣколко (6-10) слоя и предварително натопена въ една антисептическа вода (карболова или борическа) и сетнѣ закрѣпяме всичко съ единъ бинтъ.

2). Нарѣзваме нѣколко ивици отъ марла и ги потопяваме въ единъ смѣсъ отъ подоформъ и глицерина и стискаме ивицитѣ догдѣто смѣса се распредѣли равномѣрно по тѣхъ. Ние правимъ този смѣсъ отъ петъ части подоформъ и четри части глицерина. На него може да се прибави и малко масло отъ мента, което отъ една страна поправя неприятната миризма на подоформа, а отъ друга е и антисептическо вѣщество. Отъ тѣй приготвенитѣ ивици отрѣзваме малки парчета и ги полагаме на раната. Два или три слоя са достатъчни. Върху тѣхъ полагаме хидрофиленъ памукъ или пѣкъ карболена или борическа компреса и най сетнѣ превръзваме съ бинтъ.

5). *Турянне ранената частъ въ неподвижностъ.* Едно отъ най главнитѣ условия на бързото зарасване на ранитѣ е щото отрѣзанитѣ повърхности да са на вредъ добръ слепени и постоянно въ непосредствено съприкосновение. Знаемъ, че раненитѣ обикновено не стоятъ въ спокойствие,

било по причина на болките, които усѣщатъ, било по друга нѣкоя причина (впечатление останало отъ сражението, ядъ, нетърпение, алкоолизмъ и пр.), тъй щото сами си врѣдятъ на бързото оздравяване. Прочее, за да можемъ да изпълнимъ горното условие, необходимо е да туримъ ранената частъ въ неподвижностъ. За тѣзи цѣль ни служатъ разни бандажи и апарати, които или сами направяме или намираме готови фабрикувани. При полаганieto на бандажа или апарата трѣба да имаме предъ видъ двѣ нѣща: 1) да дадемъ такова положение на ранената частъ, щото раната да не се стреми да се растворя и 2) това положение да не безпокои болния, да не му причинява болки.

Слѣдъ като дадемъ тая помощъ на ранения, трѣба да се погрижимъ и за общото му състояние, да му наредимъ добра храна и подкрѣпителни лѣкове. При това ще се погрижимъ и за неговото спокойствие и сънъ.

Преди да свършимъ тѣзи частъ на статията, трѣба да разяснимъ още нѣкои въпроси. Първия, който ни се представя е слѣдующия: *До кога да се държи първата превръзка?*

Ако ранения не усѣща силни болки отъ страна на раната, ако той не се намира въ трѣскаво състояние (съ голѣма горѣщина) ако превръзката е добръ направена и остане почти суха, можемъ смѣло да чакаме 5-6 или 7 дена и тогава да промѣнимъ превръзката. При промѣненieto трѣба да намокримъ компресата съ сарболова или бори-ческа вода и да я отлепимъ полека; сетѣмъ да омиемъ съ същата вода оцапанитѣ части, да отрѣжемъ и извадимъ шевнитѣ конци и да положимъ нова превръзка както първата. Обикновенно въ първата недѣля, раната зарасва доста твърдо, но за нейното закрѣпяване и за зарасването на мѣстото на бодоветѣ втората превръзка е необходима.

Ако ли ранения усѣща голѣма болка отъ страна на раната въ първитѣ два-три дена и въ същото време е рас-

тревоженъ и въ трѣскаво състояние, тогава могатъ се прѣстави два случая:

1-о. Може се случи че раната да е само възпалена а да не гноясва. Тогава полагаме нова превръзка и надъ нея туряме изстудени на ледъ компреси или по добръ единъ мѣхуръ пълненъ съ ледъ. Това правимъ въ продължение на единъ, два, или три дѣня, споредъ нуждата и сетѣ отрѣзваме и изваждаме шевнитѣ конци и полагаме нова превръзка.

2-о. Ако раната е наченала да гноясва, отрѣзваме шевнитѣ конци, отваряме я, омиваме я и полагаме на нея нова превръзка. Ако тя е дълбока, за да не се набира въ нея много гной, туряме единъ дренажъ (еластическа тръбица) и надъ него налагаме превръзката. Дренажа трѣба да е пробитъ на повече мѣста. Той трѣба да е расположенъ така, щрто едниия му край да бѣде на дъното на раната, а другия да превишава повърхността ѝ. Вѣнчащия му край трѣба да е на долу, за да може гной свободно да се истича прѣзъ него. Колкото повече гной отдѣля раната, толкова почесто трѣба да промѣняваме превръзката. Ако гной е малко, можемъ да прѣтързваме раната всѣки два-три дѣня, въ противенъ случай трѣба да промѣняваме превръзката всѣкий дѣнь.

Най послѣ ще кажемъ, че горнитѣ правила не могатъ се приспособи точно на всичкитѣ рани. Има рани, които или по своето пространство, не могатъ зарасна на цѣло. Такива рани зашиваме само отчасти, а на единия или на двата ѝ края полагаме дренажъ. Всѣкога е предпочтително да туряме дренажа на долния край на раната, за да дадемъ свободенъ псходъ на отдѣляющитѣ се отъ нея жидкости.

Лѣкуване на ранитѣ произведени отъ огнестрѣлни оръдия.

Това лѣкуване състои въ: изваждане на чуждитѣ тѣла отъ раната, уборване на първитѣ случаи (болки,

кръвотечение и пр.), умѣряване на послѣдственното възпаление и убърване на вторичнитѣ осложнения, ако такива се появятъ.

1. Изваждане на чуждитѣ тѣла.

Въ ранитѣ, произведени отъ огнестрѣлни оръдия, могатъ се намири разни чужди тѣла, като напр. сачми, куршуми парчета отъ бомба, отъ монета, отъ часовници, ключове, копчета, парцали отъ дрѣхи и пр.

За търсение на тѣзи чужди тѣла си служимъ съ разни видове стилети (металически прѣчици). Ако чуждото тѣло е металическо, то въ време на търсението, когато стилета допре до това тѣло, произвежда единъ звукъ, когото ние твърдѣ ясно усѣщаме. По този начинъ намираме и направлението на раната и положението на чуждото тѣло. За жалость, нѣмаме добро сръдство да распознаемъ, ако въ дълбочината на раната се намиратъ и парцали отъ дрѣхи. Тѣзи послѣднитѣ ако останатъ въ раната, не само припятствуватъ на заздравяването, но и ставатъ причина на разни осложнения. Търсението на чуждитѣ тѣла трѣба да стане колкото се може по скоро слѣдъ раняването, защото по късно частитѣ се възпаляватъ и подуватъ и тогава това търсение е и мъчно и много болки причинява.

Едно правило, което трѣба винаги да си напомнимъ е слѣдующето: когато раната се намира на черепа, на гърдитѣ или на корема, не трѣба да се усиляваме непременно да намиримъ чуждото тѣло (куршума), а да се ограничимъ да видимъ само ако раната е проникателна или не, защото въ противенъ случай ние бихме произвели врѣда вмѣсто помощъ. Друго едно правило е че ако раната съдържа единъ малкъ куршумъ или сачми и тѣ се намиратъ на дълбоко, трѣба да се откажемъ отъ желанието да ги извадимъ тутакси, защото тѣ могатъ да останатъ въ мѣсата безврѣдни или пъкъ сами да излязатъ въ течение нагнояването. Въ противенъ случай разрѣзитѣ които

бихме направили, би били по опасни за ранения. Има случаи, гдѣто не само сачми, но и коршуми и части отъ бомба са оставали въ чловѣчeskото тѣло безвредни въ продължение на много години.

Чуждитѣ тѣла изваждаме или съ прѣститѣ си, ако раната го допуска, или пъкъ съ разни видове клещи. Ако изважданieto е малко мъчно, можемъ да разширимъ раната посредствомъ единъ малкъ разрѣзъ, спорѣдъ нуждата.

Лѣкуване на кръвотечението.

Въ ранитѣ, произведени отъ огнестрѣлни оръдия, се случаватъ два вида кръвотечения, едно което послѣдва тутакси раняването и друго което се появява слѣдъ нѣколко време. Това послѣдното често бива опасно, защото се явява неочаквано, когато именно болния е малко или много успокоенъ. Трѣбва прочее да имаме винаги тази случка предъ видъ и да земемъ отъ самото начало нужнитѣ мѣрки.

За спиране на кръвотечението имаме 4 вида сръдства: притисканне, стиптически лѣкове, изгорѣване съ горѣщо желѣзо и вързване на кръвоноснитѣ съдове.

1. *Притискването* пренася голѣма полза, когато то е добръ приложено, когато отрѣзаната артерия е малка или кръвотечението произлиза отъ нѣкоя вена и подъ тия кръвоносни съдове се намира нѣкоя костъ, върху която тѣ лѣсно могатъ да се притиснатъ. Ако има нѣкоя голѣма артерия отрѣзана, трѣбва тутакси да я притиснемъ съ една превърска по горѣ отъ раната и подиръ да я вържемъ въ самата рана. Вързването на артерията не трѣбва да се забави, защото чрезъ притискването посредствомъ превърската долната частъ на оконечността се подува и може даже да падне въ гангрена. Такива небрѣжности ставатъ често въ време на война. Минутно можемъ да спремъ какво и да е силно кръвотечение, като си туримъ единъ

пръстът въ раната и притиснемъ артерията отъ която тече кръвъ.

Ларей разказва слѣдующия случай: Въ време на битката единъ коршумъ одарилъ единъ офицеринъ въ врата и му отрѣзалъ външната каротида (артерия). Паданието на ранения и силното шуртене на кръвта привлѣкли вниманието на топчийтъ. Единъ отъ тѣхъ се спуща веднага и си пххва пръститъ въ раната и тѣй спира кръвотечението. Послѣ, единъ методически притискателенъ бандажъ (връзка) спрѣлъ бързата смъртна опасностъ и спасилъ офицера.

2. *Стиптическитъ лѣкове* могатъ се употрѣби само тогава, когато кръвотечението е капиларно (кръвно *сълзение*). Ако има нѣкоя по голѣмичка артерия отрѣзана и се намира на дълбоко, тия средства не само са безполѣзни, но даже ни правятъ да си губимъ времето. Особенно голѣмо злоупотрѣбление става въ такива случаи съ *perchlorure* и *persulfate de fer*.

3. *Горѣщото (нажежено) желѣзо* често спира слабитъ кръвотечения, но то има това неудобство че слѣдъ като падне изгорѣлата частъ, кръвотечението се подновява.

4. *Вързването на кръвоноснитъ сѣдини* е найдоброто и най сигурното срѣдство противъ кръвотечението. Отрѣзаната артерия трѣбва да се върже въ самата рана. Винаги трѣбва да вързваме и двата отрѣзани края на артерията, защото ако вържемъ само горния край, кръвта не ще закъснѣе да потече отъ другия, като дохожда отъ околнитъ артерии. Ако артерията е скрита, не трѣбва да я напушаме и да бързаме да вържемъ главната артерия, а да се стараемъ да я намѣримъ. Има много случаи на вързване главни артерии, послѣдвано отъ смъртъ, гдѣто послѣ се е доказало че кръвотечението е произлизало отъ малки артерии, които можели лѣсно да се намѣрятъ и вържатъ.

Венозното кръвотечение, можемъ по лѣсно да спремъ

съ притисканне, но ако ранената вена е голѣма трѣбва непременно да я вържемъ.

Въ много тежки случаи, гдѣто главнитѣ кръвоносни сѣдини са ранени и въ сѣщото време има голѣми повреди въ месата и коститѣ, трѣбва незабавно да се рѣшимъ да направимъ ампутация, за да спасимъ живота на ранения.

При вързването на артериитѣ Есмарховия апаратъ (еластическа изица и вѣже) пренася огромна полза, защото като превържемъ съ него оконечността затѣгнато по горѣ отъ раната, кръвотечението се спира и ние свободно можемъ да търсимъ и вържемъ ранената артерия.

За да уборимъ *болките* които болния усѣща слѣдъ раняването, служимъ се съ разни опиаци, като: морфинъ, Сиденхамовъ лауданумъ и пр.

Сѣщевременно се грижимъ и за общото състояние на ранения. Ако той е опадналъ даваме му възбудителни лѣкове, ако ли на противъ е растревоженъ успокояваме го.

Послѣдующето лѣкуване на ранения.

Както и въ случая на други рани, ранения трѣбва да се намира въ покойствие, и ранената частъ да бѣде закрѣпена въ неподвижностъ. Полаганieto на студени компреси или на мѣхуръ пѣленъ съ ледъ въобще уталожва болкитѣ и умѣрява възпалението на раната. Обаче това истудяване трѣбва да се употребява разумно, ако се продължи, то може да забави заздравяването. Ранения трѣбва колкото е възможно да пази гигиеническитѣ правила: да бѣде въ чистота, да има чистъ въздухъ, добра и достаточна храна, да се избѣгва натрупването на много болни на едно мѣсто и най послѣ заразенитѣ болни да се отдѣлятъ отъ другитѣ.

Лѣкување на осложненията.

Травматическа (ударна) гангрена. Тя се явява когато главната артерия или вена или и двѣтъ наедно на една оконечност са ранени, когато на нѣкое мѣсто оконечността е съвършено zdroбена отъ удара и пр. Въ подобни тежки случаи ампутацията е почти единственото добро срѣдство и трѣбва да я направимъ незабавно. Въ сжщото време трѣбва да туримъ ранения въ добри гигиенически условия, да го хранимъ добръ и да му даваме възбудителни и подкрѣпителни лѣкове.

Болнична гнилотъ. Тя е слѣдствие на лошата срѣда гдѣто е поставенъ болния и на лошето превързване. Щомъ тя се появи, трѣбва да изрѣжемъ съ щипци и ножици или ножче всичкитѣ гнили части, да омиемъ раната съ нѣкой силенъ антисептически растворъ (карболова вода и пр.) и да я прегоримъ или съ нажежено желѣзо, или съ термокаутеръ, или съ силенъ растворъ отъ chlorure de zinc, отъ perchlorure de fer, отъ permanganate de potasse, отъ азотна кислота и пр. Подиръ ще приложимъ най строга антисептическа превързка и ще се грижимъ за общото състояние на болния. За да предпазимъ другитѣ ранени отъ сжщата зараза, трѣбва да пренесемъ заразеня въ друга стая и да приспособимъ строга антисепсия както въ превързкитѣ тъй и въ стантѣ гдѣто лѣжатъ болнитѣ.

Гноекрзвие, гнилокрзвие и пр. Днесъ, когато навредъ е въведена антисептическата метода, тия опасни осложнения са почти исчезнали. Въ тежки случаи, гдѣто антисепсията е била недостатъчна, ампутацията е могла да спаси живота на раненитѣ.

Тетаносъ. Лѣкуванието на тетаноса, който по нѣкога осложнява ранитѣ, е твърдѣ обширно за да можемъ го изложи тука. Ние ще се занимаемъ съ този предметъ въ друга естатия.

*Антисептичешкитѣ превързки въ ранитѣ отъ огнестрѣлни
оръжия.*

На бойното поле, гдѣто обстоятелствата не позволяватъ да се положи една методическа превързка, трѣбва да запушимъ раната съ една топка отъ марленъ парцалъ натопенъ въ карболова или цинкова вода и тогава да се пренесе ранения на мѣстото, гдѣто подиръ ще се лѣкува.

Като се спре кръвотечението и се извади чуждото тѣло отъ раната, тя трѣбва добръ да се премие и да се превърже съ една отъ превързките, които описавме по горѣ. Ако раната е дълбока трѣбва да се тури въ нея единъ дренажъ. Въ нѣкои случаи сме принудени да отворимъ едно ново отверстие на раната за да можемъ лесно да я премиваме и да дадемъ изходъ на жидкоститѣ, които се събиратъ въ нея. За тази цѣль прекарваме презъ двѣтъ отверстия дренажъ.

Трѣбва да знаемъ че, освѣнъ случая гдѣто нѣкой важенъ за живота органъ е раненъ, най често смъртта е слѣдствие на разнитѣ осложнения, които спомѣнахме по горѣ, а тия осложнения, можемъ да ги избѣгнемъ, ако се стараемъ посредствомъ превързките да държимъ раната винаги чиста.

Въ този видъ рани превързването трѣбва да става по често, веднажъ или даже два пѣти въ день.

ДѢТСКАТА ИГИЕНА. *)

При тия недостатѣци на конформацията, ние трѣба да споменемъ и за краткостта на жилата подъ язика. Тая краткостъ не е рѣдкость но и нѣма голѣма важность : отъ една страна, тя се изгубва съ възрастта а отъ друга, тя не въспира никакъ дѣтето да сучи лесно. По злощастие, май-

*) Продължение отъ книжка четвърта.

китѣ са на противоположно мѣние и щомъ като усѣтятъ нѣкоя мжнотия въ кърмението на дѣтето казватъ че трѣбало да му се отрѣже подязичната жила. Ние съиѣтваме да се отрѣзва отъ тая операция, която, ако и твърдѣ малка, но е всякога безопасна; но въ нѣкои случаи, дѣто краткостъта на язичната жила прѣчи на движението му, ние сме го отрѣзвали, не толкова за да олегчимъ състоянието на дѣтето, колкото да удовлетворимъ желанието на родителитѣ.

Мжнотия въ кърмението отъ припятствия, които се случаватъ въ цицкитѣ. Краткостъта на зърната, напукванията, цицветѣ правятъ по нѣкоги кърмението твърдѣ мжно. Ние ще разгледаме едно слѣдъ друго всичкитѣ тия припятствия.

Краткостъ на зърното. Казахме, че зърното по нѣкоги бива твърдѣ малко издадено или е вгълбнато на вжтрѣ. Това често става причина на мжно кърмение. За да се помогне на тая краткостъ, най простото средство е да се употребява искусственъ нацицникъ, когато едно възрастно лице засуква понапредъ, преди да се даде въ устата на дѣтето. Помежду многочисленнитѣ нацицници, които са измислени, най удобния е тоя на Bailly, който носи неговото име, той е сложенъ отъ една стъклена черепка и едно зърно отъ каучукъ. Какъвто и да е нацицника, първото правило е да се държи строго чистъ.

Често дѣцата сучатъ злѣ съ тия нацицници, или не искатъ никакъ да сучатъ. Тогава се прибѣзва на добрата воля на едно възрастно лице, което чрезъ нѣколко сукувания искарева на вѣнъ зърното преди да се подаде въ устата на дѣтето. За да достигнатъ същата цѣль, нѣкои майки са давали на възрастни дѣца да сучатъ, или на малки кученца отъ едра раса, на които преднитѣ крака обвиватъ съ платно за да предпазватъ гърдитѣ отъ одраскване.

Всичекитѣ тия средства могатъ да бждатъ полезни,

по тѣ увреждатъ кожата на зърното и често са послѣдвани отъ напуквания.

Напуквания, жерсюри на зърното. Женитѣ, които кърмятъ твърдѣ са изложени на напуквания и жерсюри на зърносо. Жерсюриѣ не са друго, освѣнѣ легко обелване епидермата на зърното. Напукванията са дълбоки пукнатини, които могат да бждатъ или на върха на зърното, или на основанието му, дѣто зематъ кръгла форма.

Най често кръглитѣ напуквания биватъ само отъ една страна на зърното, понекогѣ тѣ съставляватъ около него една брѣзда, и се види че при най малкото натягване дѣтето ще може да го откъсне.

Жерсюриѣ и напукванията се случаватъ въ жени, на които кожата е тънка, въ които прѣзъ бременността е имало екзема, лишей, струпове, които дѣтето отлепя кога сучи; сжщото се случаватъ съ ония, които оставятъ дѣтето си да сучи твърдѣ дълго време, защото пѣматъ много мѣко и не зематъ грижата да омиватъ зърното си на всѣко ново сукане. Напукванията ставатъ още тамъ, дѣто дѣтето дѣвче зърното съ сила.

Жерсюриѣ и напукванията се явяватъ прѣзъ първитѣ осемъ дни на ражданieto. Първитѣ оздравятъ твърдѣ лесно; вторитѣ са твърдѣ мъчни за изцѣряване, изобщо малкитѣ рани на зърното биватъ твърдѣ много болѣзненни отъ начало, щомъ дѣтето земе цицката; отпослѣ преставатъ да болятъ; чувствителността на тая страна е такава, щото понекогѣ най дързостнитѣ майки не могатъ да се стѣрпятъ да не извикатъ отъ болѣжка и се принуждаватъ да се откажатъ отъ кърменieto.

Болѣжката не е единчкото слѣдствие на тия повреди, тѣ са отистина, въ много случаи, причинята на лимфанжитѣ, които могатъ да причиняватъ цирове, както ще видимъ това по далечъ. Когато въ периода на кърменieto се появятъ върху цицентѣ червенкави пѣтища или пѣтна съ набѣбване на жлездитѣ подъ мишцитѣ и малко

трескаво състояние, лесно се познава едно повърхностно възпаление въ лимфатическитѣ канали, което възпаление има своя источникъ въ пукнатото зърно; въ тоя случай, за да се растури възпалението, налага се цицката съ картофени лаци (катаплазми) или компреси, по съвѣта на Gueneau de Mussy съ единъ растворъ отъ 10 грамма chlorhydrate d'ammoniaque и 200 грамма вода. Напукнуванията на зърното иматъ за дѣтето нѣкои неудобства; когато сучи, то испраздня въздуха отъ устата си, която дѣйствува като една вантуза; въ сѣщото време едно малко количество кръвъ излиза заедно съ млѣкото и всичко е поглътнато отъ дѣтето. Колкото жената има по малко млѣко, толкова повече дѣтето поглъща кръвъ. Една частъ отъ тая кръвъ дѣтето повръща слѣдъ малко време; другата частъ се изхвърля чрѣзъ материитѣ, които ставатъ черни. Родителитѣ се плашатъ често, кога видятъ дѣтето си да бѣлава кръвъ, като мислятъ че е злѣ болно. При това, трѣба да се забѣлѣжи, че избѣлваната кръвъ не значи само че тя е поглътната отъ дѣтето, защото има твърдѣ рѣдки случаи на сѣщинско бѣлване кръвъ въ дѣцата. За това е нужно да се зематъ по преди показанитѣ мѣрки за да се избѣгватъ тия разранявания. (Слѣдва).

Athrepsia

(Отпадане на тѣлесната питателность).

Важния въпросъ по смъртността на дѣцата, които са хранени злѣ, отново е възникналъ по поводъ на учреждаването едни градско-общински млѣкарници въ Парижъ. За съжаление, тоя въпросъ твърдѣ злѣ се разбира, не само помежду публиката, но и отъ лѣкаритѣ, и това, може би защото на вредъ обстоятелствата не са еднакви, и види се, че другитѣ лѣкари по свѣта не познаватъ положение-

то на Парижскитѣ дѣца. Докторъ Comby забѣлѣзва, че дѣцата които се кърмятъ отъ майкитѣ си, никога не умиратъ отъ атрепсия. И тъй отъ 100 дѣца, които умиратъ въ Парижъ презъ горѣщинитѣ отъ така наречената епидемия, на да ли се намира едно, което да е било кърмено отъ майка си. Може да се каже, че ония майки, които не искатъ да кърмятъ дѣцата си, доброволно ги излагатъ на смъртта.

Причината на тая епидемическа болѣсть се отдава на микроби, които съществуватъ въ въздуха. А въ сжщностъ причината, която мори дѣцата, не е тайна, тя е слѣдствие на кравешкото млѣко, съ което хранятъ дѣцата, което млѣко твърдѣ скоро се разваля, това разваляние е причинено отъ микроби. Млѣкото се разваля по скоро, когато времето е топло, и ето защо смъртността на дѣцата се повишава и понижава както колоната на живака на термометра. По тая причина дѣцата, които майкитѣ имъ отбиватъ презъ горѣщинитѣ, са изложени на опасностъ.

Като се ислѣдва по отблизо отъ какво мратъ тия дѣца, узнава се, че тѣ не умиратъ отъ истинска атрепсия, т. е. постепенно упадване и отслабване; повечето отъ тѣхъ умиратъ въ расстояние на нѣколко дни отъ остра диария (скоргюнъ). Нѣкои лѣкари наричатъ тая диария дѣтска холера, но това название е криво по науката, съ него само се утѣпаватъ родитѣлитѣ, като мислятъ че имъ се зема отговорността, и като казватъ, че са нѣмали възможностъ да отгърватъ дѣтето отъ ужасната холера! Но ако имъ се каже че тѣхното дѣте е умрѣло отъ биберона и болѣстьта му по нашенски се нариче: болѣсть на недобрѣ храненитѣ дѣца, на това тѣ безполезно се сърдятъ.

Заклучение. Майкитѣ трѣба да кърмятъ дѣцата си, твърдѣ нарѣдко са срѣщатъ ония майки, които отъ истина не могатъ.

Гледание на старостта. Професора Hortio Wood, въ единъ свой урокъ въ Philadelphia Hospital, напомня на ученицитѣ си че много често възрастнитѣ хора дохождатъ да се допитватъ, като какво трѣба да правятъ за да продължатъ съществуванieto си. Въ тоя случай има двѣ нѣща, които трѣба да се зематъ въ внимание: 1-о Такивато хора трѣба да се предпазватъ внимателно отъ всеѣкакви неблагоприятия, които много пжти причиняватъ смъртѣта имъ, а напротивъ се казва, че са умрѣли отъ старостъ. Едно неблагоприятие, което е отъ малка важность за единъ младъ чловѣкъ, бива твърдѣ опасно за единъ старецъ. Такивато хора не трѣба да се излагатъ на промѣнение температурата, на влагата; тѣ трѣба да отбѣгватъ всеѣкакви раздразнения на нервната система и трѣба много часове да прекарватъ въ лѣгло то си; 2-о Относително храната, ястието имъ трѣба да бѣде легко, но хранително; да отбѣгватъ всеѣка възбудителна храна; мѣсо да употребяватъ умеренно. Трѣба да имъ се препорѣчва съ предпочтение да употребяватъ такива ястията, съ каквито обикновенно се хранили. Единъ който е почналъ да се храни съ мѣско, трѣба въ послѣднитѣ дни на живота си да се храни съ същата храна; 3-о А отъ цѣроветѣ, има два, които са много важни за възрастнитѣ хора, именно спирта и афиона. Ако единъ 80-годишенъ боленъ, може да земе афионъ, то въ повечето случаи живота му се продължава на нѣколко мѣсеци и даже години. Афиона трѣба да се дава съ голѣма предпазливостъ, така щото болния да не се навикне скоро да зема голями дозиси. Кolkото за спирта, съскій боленъ трѣба да пие три или четри пжти на день въ време на хранението; спиртъ може да се дава въ различни пития, било ракия, било вино; това послѣдното е предпочтительно.

Неспираеми повръщания въ бременността излѣкувани мѣгновенно посредствомъ прѣскания съ етеръ по епигастра (врѣхъ корема).

Случката е съ една млада жена, първородна, отъ слабо тѣлосложение, която е имала чести повръщания отъ втория мѣсецъ на бременността си. Въ петия мѣсецъ, повръщанията станали по постоянни и се придружавали, въ промежутока, отъ повдигания, баядисвания и общо отслабване. Въ нѣколко часа, тѣ станали тѣй чести щото се послѣдвали непрекъснато, като произвеждали примпирания, съвършено отпадане на сплитѣ, пищение на ушитѣ, студенъ и изобиленъ потъ, бързъ и питкообразенъ пулсъ и пр. Живота е билъ очевидно' въ опасностъ.

Най разнитѣ средства са се употрѣбили безуспѣшно. Опитали се едно слѣдъ друго: спазмодическитѣ средства (етеръ, валерпана, мускъ), опнацентѣ, клорала, газовитѣ и леднитѣ питиета, йода *вжтрѣшно и вжншно*, везикатории върху епигастра, подкожни впръсквания съ морфинъ и етеръ, и пр.

Надвечерь, повикали Доктора Родригъ Мендезъ на съвѣтъ и се рѣшило да се опитатъ прѣсканията съ етеръ по епигастра.

Ефекта е билъ мѣгновененъ; едно само прѣсканне е било достатъчно да спре повръщанията. Болната вдѣхнала нѣколко пѣти дълбоко като казала че е била излѣкувана и че се намирала превъсходно.

По късно повръщанията се подновили още два пѣти, но посредствомъ прѣсканията съ етеръ тѣ веднага изчезнали.

Вѣроятно, много подобни факти съществуватъ въ лѣтописитѣ на науката, но не е безполезно да се обнародватъ, защото думата е за едно просто средство, което заслужва голѣма препорѣка (Gazeta med. Catalana, отъ Bul. génév. de Therapeutique 30 Juillet 1885). Д-ръ и

Живака и албуминурията.

Върху тоя въпросъ Докторъ Фюрбрингеръ направилъ едно интересно съобщение на Конгреса на вжтрѣшната медицина въ Висбаденъ, въ засѣданieto отъ 10 Апр. т. г. Ето резултата на неговитѣ наблюдения, показанъ съ собственнитѣ му думи: „Върху сто избрани случаи, азъ намѣрихъ 8 сифилитици (френгави), на които бѣбрецитѣ бѣха съвършено здрави, но които *станаха албуминурици въ време на лѣкуванието съ живакъ*. Максимума на албумината

бѣше 5 на 100. вътрѣшното употрѣбление на живака даде сѣщия резултатъ. Албуминурията постоянноува прѣзъ всичкото време на лѣкуванието съ живакъ и послѣ исчезна слѣдъ нѣколко недѣли. Прочее, повредата на бѣбрецитѣ не е опасна, това което се доказва и отъ микроскопическото екзаменуване на пикучьта.

„Въ друга серия отъ сто сифилитични случаи, които не са се лѣкували или вече не се лѣкуваха съ живакъ и на които бѣбрецитѣ бѣха здрави, азъ можихъ да намѣри 12 на 100 случаи албуминурия послѣдственна на сифилиса, все въ фазата на roséole. Но тукъ пикучьта съдържаше образувани цилиндри, слѣдователно имаше едно слабо възпаление въ бѣбрецитѣ (néphrite). *Тази албуминурия исчезна слѣдъ лѣкуванието съ живакъ.* Отъ тукъ излиза, че албуминурията не е противопоказание на лѣкуванието съ живакъ, а напротивъ той трѣбва непременно да се предпише.“ (Bul. gén. de Thérapeutique, 30 Aout 1885).
Д-ръ И.

Разраняване въ устата и пищеварителния каналъ слѣдъ употрѣблението на високи дози Morphine.

Д-ръ Amédée Sourroulle, въ единъ случай на Cancer de l'Utérus (ракъ) отъ постепенното употрѣбление на 5, 10, 15, 20 и 25 центиграмма Morphine, забѣлѣзалъ, че жажда, засъхване на устата и гърлото, мѣчно преглъщанне, изгубване на охотата, отвращение отъ храна, констипация, намаляване на пикучьта, мѣчното и болѣзненното ѝ испущанне безпокоели презмѣрно болната. Малко подиръ това появили се множество рани въ устата, въ гърлото и по всяка вѣроятностъ въ пищеварителния каналъ, тъй щото болната не можела никакъ да приема храна.

Съмнилъ се, да ли това не е слѣдствие отъ morphine, и като престаналъ даватието му, тия разранявания съвършенно оздравели безъ да употрѣби нѣкое друго лѣкарство; но щомъ почналъ да дава Morphine появили се отново, и така неостанало никакво съмнѣние че тия разранявания се причинени отъ Morphine. Отъ това наблюдение може да се прибави че Морфинна има и слѣдующитѣ свойства: да атрофирва апаратитѣ въ които се образуватъ лимфитѣ, да изчерпва, въ краткъ срокъ, течноститѣ на организма; тамъ дѣто се докочи да унищожава епителиума (и да причинява разранявания). Но това не всякоги се случавя, нужно е да има едно предрасположение на болния за да може морфината да произведе такива едни разранявания.

Употрѣблението на Résorcine.

Опитвания правятъ за да се введе употрѣблението на Résorcine въ терапевтиката. Д-ръ Leblond направилъ нови опити и намѣрилъ, че тя има свойството да растопява *fausse membrane* (фалшивитѣ ципи), съ това лѣкарство той изцѣрилъ много болѣсти, за които другитѣ лѣкарства не са можли да помогнатъ.

Докторъ Монсегьо (отъ Рио Женебро) много препорѣчва това лѣкарство за юргаджата (*coqueluche*); той признава, че тая болѣсть е заразителна, вслѣдствие на *micrococci* (микрококуси), които изобилно се развиватъ въ слизестата ципа на гортана (*larynx*) надъ глота (струнитѣ въ които се образува гласа).

Въ всичкитѣ случаи въ които направо се налагало Résorcine, твърдѣ скоро се намалявали и отслабвали прихващанията на кашлицата и въ пространство отъ 20 до 30 дни болното оздравявало.

Раствора когото употрѣбляватъ за помазване гърлото е слѣдующий:

Résorcine 1.0

Eau distillée 15.0

Съкпй часть, съ особенна една четка, помазватъ гърлото.

Вжтрѣшно това лѣкарство се дава отъ 2 до 4 грамма.

Това лѣкарство разреждава пулса (дамара) и скоро распрѣсва по-дутостѣта на жлѣздитѣ.

Срѣдство противъ отровяването отъ résorcine (New-York Medical Record et Wiener Medizinische Presse, N° 38, 1884). Докторъ Justus Andeer, който взе голѣмо участие за распространението на употрѣблението резорцина, като забѣлявалъ че при отровяването съ това лѣкарство, артернитѣ (чистокръвнитѣ съдове) биватъ почти празни, а напротивъ венозната система бива препълнена, помислилъ да употрѣби топли бани съ цѣль да прогони кръвѣта отъ венозната система. Но по опитъ забѣлявалъ, че това вмѣсто да намали, увеличавало признацитѣ на отровяването отъ Résorcine, и като продължавалъ по наташнитѣ си издирвания, намѣрилъ че червеното бургонско или Бордо вино е самото средство. Тия добри вина еднакво дѣйствуватъ при слабитѣ и при силнитѣ отровявания. Justus Andeer съвѣтва да се употрѣбляватъ срѣдства за бълваня само тогава ако се предполага, че има още една часть не абсорбирана отрова въ стомаха, и тогава вмѣсто сметикъ той съвѣтва ароматизирано въ подкожно спринцованце. Така истинското и добро вино, споредъ автора, е най вѣр-

ното средство противъ отравянето отъ Resorcine. (Bulletin de Thérapeutique 20 Juillet 1885).

Като напечатваме горнитѣ бѣлѣжки по употребленieto на резорсината, ние не можемъ да премѣлимъ това, което Dujardin Beaumetz е изявилъ въ една терапевтическа конференция, дадена въ болницата Cochin:

Резорсината е извънредно противогниюща и противоквасна. Въ 1877, докторъ Андеръ, показалъ много отъ приспособленията на резорсинна въ терапевтиката.

Аналогията, която съществува между резорсината и карболовата кислота, е дала поводъ за да се употребява въ лѣкуванieto на трескитѣ, и особено въ лѣкуванieto на тежката болѣсть (fièvre typhoïde.) Въ Германия твърдѣ много са препоръчвали резорсината като антитермично (противоогнено) средство, Liehtheim потвърждава че дадена отъ 2 до 4 грамма, тя значително намалява температурата въ тежката болѣсть. Но по наблюденията на Dujardin-Beaumetz, това не се указало до тамъ преимущественно, и нито въ ставния ревматизмъ, нито въ тежката болѣсть, той не е забѣлѣзвалъ така значително намаляване на температурата; но той употребявалъ резорсинна въ малки и чести размѣри и никога не давалъ повече отъ 2 грамма на день.

Desnos повторилъ тия опити въ горѣпомѣнатитѣ болѣсти, но само давалъ голѣми дозици отъ 2 до 3 грамма и то като ги повтарялъ 2 и 3 пѣти презъ дня, така щото като давалъ отъ 6 до 10 грамма въ 24 часа получавалъ едно съществено понижаване на температурата, но това дѣйствие не траяло много време.

Dujardin Beaumetz не съвѣтва употребленieto на резорсинна въ ревматизма и въ тежката болѣсть, не само защото тя не дѣйствува полезно, но е още раздражителна и отровна; ако се даде на едно животно по 30 центиграмма за всѣкъ единъ килограммъ отъ тежестта на тѣлото му, тя причинява конвулзии и ако се даде по 90 центиграмма, животното умира. Въ животнитѣ, които умиратъ отъ дѣйствието на резорсината, забѣлѣзва се конжестия въ вътрѣшнитѣ органи, и особено силна конжестия въ бѣлитѣ дробове, подобна на тая която се случавя при отравянето съ карболовата кислота.

Резорсината по силно дѣйствува на чловѣка, отъ колкото на животнитѣ; Murrel наблюдавалъ единъ случай, дѣто 3,50 грамма дадени на единъ приемъ причинили силни явления на отравяне

Резорсината ако и да е по малко отровна отъ карболовата кислота, при това не трѣбва да се забравя, че тя е едно опасно противоогнено средство, защото въ болнитѣ отъ тежка болѣсть лѣку-

вани съ резорсина, се срѣща сжщото упадание на силитѣ, сжщата адинамия, сжщата кожжестия въ бѣлитѣ дробове, които се срещатъ въ болнитѣ на които се дава карболова кислота. Така това срѣдство е изоставено, и вътрѣшно твърдѣ малко се употрѣблява; само вънжашно, тя е прѣвъсходенъ цѣрь за лѣкуванието на ранитѣ отъ лошо естество.

Chorea въ Typhus abdominalis отъ Peiper. Въ една 16 годишна мома, която преди една година страдала отъ Rheumatismus artic. acut. Въ началото на заболяването отъ typhus abdominalis появила се chorea, която траяла десетъ дни. Въ тоя случай не може да се предполага че има endocardite или Embolie. Предъ видъ силното нервно състояние на болната, повече е за вѣрвание че коренчнитѣ явления са причинени отъ силно отражающе се раздражение въ нервната система подъ влиянието на тифичната отрова, и че това раздражение бива общо или започнува отъ мѣстното повреждане на чревния каналъ. (Deutsche med. Wochenschrift 1885 № 8).

феррановий престижъ въ Испания отъ день на день пада. Пишатъ ни отъ Барселона, че преди Ферранъ правилъ антихолерни прививания въ мѣстността Cambrils, Таррагонска провинция; отъ 3000 жители на това мѣсто, само 600 са съгласили на антихолерното прививание; при това, официалната коммисия, която слѣдвала Феррана, убѣдила се че и привититѣ заболявали отъ холера сжщо както и ония, на които се е правило антихолерни прививания и се признало отъ министра за излишно по натажшното сжществуване на официална коммисия. (Врачъ М. 38 отъ 19 Септемрий 1885).

Холерата.

Въ Тулонъ на 3 Септ. умрѣли 32; на 4 Септ. 24; на 5 Септ. 19; на 6 Септ. 10; на 7 Септ. 9; на 8 Септ. 9; на 9 Септ. 6; на 10 Септ. 2; на 12 Септ. 5; на 13 Септ. 1; на 15 Септ. 2; на 17 Септ. 2; на 19 Септ. 4 и на 22 Септ. 5. —

Въ Марсилия на 3 Септ. 12; на 4 Септ. 12; на 5 Септ. 16; на 6 Септ. 14; на 7 Септ. 17; на 8 Септ. 8; на 9 Септ. 10; на 10 Септ. 8; на 12 Септ. 7; на 14 Септ. 7; на 15 Септ. 6; на 16 Септ. 4; на 17 Септ. 10; на 18 Септ. 4; на 19 Септ. 5; на 20 Септ. 5; на 21 Септ. 3 — на 24 Септ. 4; на 25 Септ. 2; на 26 Септ. 3. —

Освѣнъ това имало е нѣколко холерни случаи въ: Нимъ, Мезъ Люнелъ, Бесежъ, Фронтиньянъ, Безие, Сенъ-Понъ, Каркасонъ, Нарбонъ, Ханде, Монтрьой-су-боа и въ Парижъ. —

Въ Испания 3 Септемврий случаи 2501 умрѣли 806; 4 Септем. сл. 2393 ум. 917; 5 Септ. сл. 2437 ум. 787; 6 Септ. сл. 1760 ум. 598; 8 Септ. сл. 1674 ум. 636; 11 Септ. сл. 1597 ум. 612; 12 Септ. сл. 1597 ум. 430; 13 Септ. сл. 1077 ум. 357; 15 Септ. сл. 888 ум. 16 Септ. сл. 889 ум. 360; 17 Септ. сл. 907 ум. 297; 19 Септ. сл. 949 ум. 323; 20 сл. 836 ум. 349; 21 сл. 651 ум. 260; 23 сл. 737 ум. 271; 26 сл. 462 ум. 164; 28 сл. 681 ум. 206; 29 сл. 557 ум. 209

Въ Италия 14 Септ. сл. 27 ум. 12; 15 Септ. сл. 16 ум. 10; 16 Септ. сл. 58 ум. 26; 17 Септ. сл. 132 ум. 90; 18 Септ. сл. 242 ум. 168; 19 Септ. сл. 270 ум. 193; 20 Септ. сл. 193 ум. 127; 21 Септ. сл. 231 ум. 125; 23 Септ. сл. 187 ум. 97; 24 Септ. сл. 21 ум. 105; 25 Септ. сл. 125 ум. 81; 26 Септ. сл. 183 ум. 103; 28 Септ. сл. 182 ум. 103; 29 Септ. 179 ум. 81. Отъ провинцитѣ, които най много пострадали са: Палермската, Пармската и Феррарската. —

Смъртността въ г. Варна презъ мѣсець Августъ.

Отъ Pneumonia 1; Epilepsia 2; Causa ignota 9; Marasmus Senilis 4; Purpura haemorrhagica 1; Pleuritis Exudativa 1; Tetanus 1; Febris Typhoides 2; Phthisia pulmonaris 2; Gastro Enteritis 6; Tuberculosis 3; Cachexia palustra 1; Peritonitis Chronica 1; Malaria (enteritis) 1; Eclampsia 2; Cirrhosis 1; Asphyxia 1; Athrepsia 1; Vitium cordis 1. Всичко 41.

Типографически погрѣшки. Въ страница 233, редъ 1-й вмѣсто: прѣзъ които Българитѣ преминуватъ, чети: прѣзъ които ние Българитѣ преминуваме. Въ страницѣ 239 редъ 26-й вмѣсто: или по своето пространство не могатъ, чети: или по своето положение или по своето пространство не могатъ,

